

риторії кожної сільської ради, хоча б один кооперативний агроторговий дім був у кожному районі, області, засновниками якого стали б сільські кооперативи, фермери, сільськогосподарські підприємства, що значною мірою сприятиме розв'язанню економічних і соціальних проблем селян.

Основними шляхами уникнення визначених дисбалансів та суперечностей в функціонуванні суб'єктів сфер виробництва та обігу ринку аграрної продукції, на нашу думку, є:

1. Вирішення в аграрних підприємствах проблеми зберігання аграрної продукції власного виробництва з метою використання цінових коливань в якості джерела додаткового економічного ефекту.

2. Стимулювання процесів вертикальної агропромислової інтеграції суб'єктів ринку аграрної продукції.

3. Створення умов та стимулювання процесів прямого інвестування ресурсів суб'єктів сфери обігу аграрної продукції в сферу виробництва.

4. Підвищення рівня концентрації капіталу в сфері виробництва з метою позбавлення від комерційного диктату посередника.

5. Впорядкування системи державного регулювання аграрного ринку.

Висновки. Реалізація вказаних заходів забезпечить не тільки стабільне зростання ефективності всіх функціонально відокремлених груп суб'єктів ринку аграрної продукції в умовах гармонізації їх комерційних інтересів, а й сформує дієздатний та раціональний механізм забезпечення продовольчої безпеки держави та створить умови для успішної реалізації інноваційно-інвестиційної моделі розвитку аграрного сектору економіки за рахунок забезпечення розширеного відтворення капіталу його суб'єктів.

Список використаної літератури:

1. Савощенко А.С. Інфраструктура товарного ринку: Навч. посіб. / А.С. Савощенко. - К.: КНЕУ, 2005. - 336 с.
2. Осташко Т.О. Ринкова трансформація аграрного сектора [монографія]. / Тамара Олексіївна Осташко. - К.: Фенікс, 2004. - 280 с.
3. Сільське господарство [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Кобута І.В. Оцінка впливу вступу України до СОТ на окремі ринки аграрної продукції / І.В. Кобута, О.Л. Шевцов // Економіка АПК. – 2007. – № 1. – С. 127-135.
5. Майстро С.В. Формування та напрямки державного регулювання розвитку інфраструктури аграрного ринку // Державне будівництво. – 2007. – № 2. – 12 с.

Целью данной публикации является формализация направлений гармонизации экономических интересов предприятий-участников внутреннего рынка агропродовольственной продукции.

The purpose of this publication is the formalization towards harmonization of economic interests of member enterprises of the domestic market of agro-food products.

Дата надходження до редакції: 20.04.2013 р.

Рецензент: к.е.н., доцент Данько Ю.І.

УДК 339.13:338:631.155

ЦИКЛІЧНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРАРНОГО РИНКУ ТА ЙОГО РЕГУЛЮВАННЯ

М. А. Горлачук, к.е.н., доцент, Тернопільський національний економічний університет

У статті висвітлено основні закономірності циклічного функціонування аграрного ринку та його регулювання. Розглянуто і проаналізовано аграрний цикл на сучасному етапі розвитку ринкової економіки. Обґрунтовано напрямки регулювання аграрного ринку в умовах циклічності економічної динаміки.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасний процес регулювання аграрного ринку вимагає глибокого наукового аналізу цілого ряду існуючих теоретичних і практичних проблем. Розв'язання їх є важливим для з'ясування особливостей прояву та можливостей цілеспрямованого управління ними, а з огляду практичного застосування – дозволяє вироблення і реалізацію обґрунтованої економічної політики.

Однією із проблем такого змісту є циклічність функціонування і розвитку аграрного ринку [2, с.

168]. Її розв'язання передбачає вироблення ефективної антициклічної політики та, передусім, мінімізацію наслідків негативного впливу дії економічного циклу. Події 2008-2009 рр. яскраво засвідчили, що наша держава не має реальної антициклічної політики стосовно аграрного ринку, а система цінового регулювання виявилася однією з найбільш вражених світовою економічною кризою [2, с. 5]. Тому питання регулювання економічної циклічності особливо актуальне для забезпечення стабільності функціонування агра-

рного ринку в цілому і його кон'юнктури зокрема.

Ситуація в аграрному секторі України є до сих пор дискусійною з точки зору використання заходів антициклічної аграрної політики для забезпечення з одного боку стабільності цін внутрішнього аграрного ринку, а з другого – доходів сільськогосподарських виробників [3, с. 9-10]. Передусім це стосується зернової групи і технічних культур – головних експортних товарів вітчизняного аграрного ринку, а також тваринницької товарної продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню закономірностей функціонування і регулювання аграрного ринку, формування пріоритетів його розвитку, забезпечення продовольчої безпеки населення в умовах трансформаційних змін присвячено роботи вітчизняних вчених: О. Бородіної, В. Бойка, О. Булавка, В. Власова, Ю. Воскобійника, В. Гейця, А. Гуторова, С. Дем'яненка, С. Дусановського, С. Кваші, Ю. Лузана, І. Лукінова, М. Маліка, В. Месель-Меселяка, М. Місюка, О. Олійника, Т. Осташко, Б. Пасхавера, П. Саблука, Б. Супіханова, О. Супруна, А. Стельмашука, М. Федорова, Д. Шияна, О. Шпикуляка, О. Шпичака, В. Юрчишина, так і зарубіжних: Д. Бузенкеля, Х.-Г. Бургера, Е. Волькен, Ш. фон Крамон-Таубадея, Ф. Крамера, Д. Кульмана, М. Кьолера, У. Кьостера, Д. Ленка, А. Мюллера, Р. Рупалли, Х. Тойтенберга, Д. Шияна, Т. Шмідта, М. Шмітца, Л. Штріве та ін.

Однак ще й досі немає єдиної, узгодженої і науково обґрунтованої теоретико-практичної основи розвитку та регулювання аграрного ринку в контексті циклічності його розвитку.

Формування цілей статті. Метою статті є дослідження закономірностей циклічності функціонування аграрного ринку в сучасних умовах розвитку економічних відносин і обґрунтування на цій основі напрямків вдосконалення його регулювання з метою вироблення ефективних заходів аграрної антициклічної політики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Циклічність є характерною рисою функціонування аграрного ринку. Циклічність – це іманентна ознака ринку, у найбільш спрощеному розумінні вона полягає у коливанні обсягів попиту та пропозиції і відповідних цінових співвідношень, що призводить до зміни ринкової кон'юнктури.

Емпіричні дані динаміки аграрного розвитку за півстолітній період засвідчують сприятливі періоди економічного зростання, а також періоди депресії та спаду. Дана обставина дозволяє по новому екстраполювати категорію економічного зростання стосовно циклічного функціонування аграрного ринку, що саме полягає в діалектичному способі розвитку поняття: економічна динаміка – економічне зростання – якість економічного

зростання – економічний розвиток – сталий розвиток [2, с. 6].

Як видно з рис. 1, в останні роки сільське господарство досягло стабільної позитивної динаміки і все більше нарощує виробництво сільськогосподарської продукції. Причому характер такого розвитку виявляє достатньо чіткі циклічні закономірності.

Переломними з точки зору економічного зростання аграрного ринку у новітній історії України були 1993 та 1999-2000 роки. У 1993 р. вперше і до цих пір індекс валового виробництва продукції рослинництва став перевищувати значення індексу виробництва валової продукції тваринництва, що негативно характеризує якісні параметри економічного зростання і є притаманним для розвитку аграрних ринків слаборозвинених країн третього світу. З 1999 р. у галузі рослинництва і 2000 р. у галузі тваринництва спостерігається кількісне зростання обсягів виробництва продукції. Однак на відміну від 1961-1989 рр. – періоду найтривалішого і стабільного економічного зростання вітчизняного аграрного ринку – циклічний процес економічного зростання останнього десятиріччя виявляє чітку дуальність, яка полягає у слабкій кореляції темпів економічного зростання рослинницького і тваринницького сегментів аграрного ринку [4, с. 29-30]. Оскільки галузь тваринництва є похідною від галузі рослинництва, виникла очевидна диспропорція економічного зростання вітчизняного аграрного сектору економіки.

З початку 1990-х років в Україні використовувався модель розвитку аграрного ринку, заснована на максимальній лібералізації цін на продукцію. Безпрецедентна лібералізація цін була здійснена практично за один рік. Однак на практиці це призвело до порушення міжгалузевих і внутрішньогосподарських пропорцій, значного загострення диспаритету цін, а в результаті – до кризи виробництва.

Кризові явища на аграрному ринку не лише України, а й в світовому вимірі спостерігаються з певною періодичністю. Найбільш масштабним за наслідками для аграрного ринку виявився вплив світової кризи 2008 року.

Оскільки аграрний ринок функціонує як сукупність окремих ринків аграрної продукції, а також враховуючи той факт, що частота циклічних процесів є вищою у секторі тваринницької продукції, доцільно розглянути окремі аспекти циклічного функціонування аграрного ринку на прикладі ринку свинини, як одного з найбільш динамічних його підрозділів.

Однією із проблем практичного змісту на аграрному ринку є явище свинарського циклу. Його дослідження в українській економіці, яка перебуває в стадії радикального реформування, є особливо важливим.

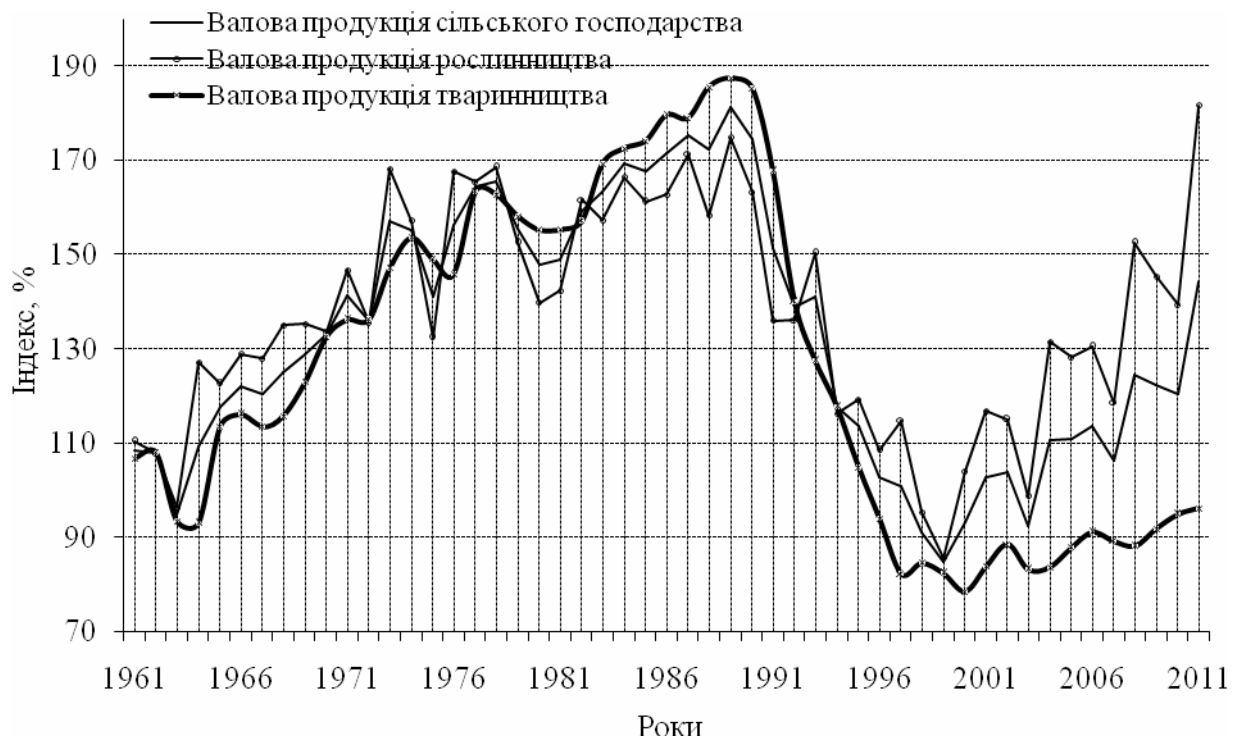

Рис. 1. Динаміка індексів валової продукції сільського господарства України (1960 р. – базовий)*
*за даними Головного управління статистики в Тернопільській області

По-перше, свинарський цикл як явище є новим в історії економічних відносин в Україні. Період функціонування планової економіки не зміг виявити свинарський цикл, оскільки по своїй суті це протилежні за змістом економічні явища, що виключають один одного. Тому не існує вітчизняних наукових досліджень, присвячених розгляду даної проблеми. По-друге, явище свинарського циклу в Україні має свої характерні особливості. Вони пов'язані із відомими процесами: значним рівнем інфляції, зниженням чисельності поголів'я свиней, обсягів виробництва м'яса свинини тощо, які мали і мають місце в аграрній економіці країни. По-третє, дослідження свинарського циклу є необхідною умовою обґрунтування ефективних механізмів формування і функціонування аграрного ринку в Україні. Не можливо аргументовано застосовувати будь-які важелі регулювання ринку, не маючи чіткого уявлення про їх наслідки і ті економічні процеси на ринку в основі яких циклічні явища розвитку. Крім того, дослідження свинарського циклу є базою для розробки концепції стабільності ринку з метою забезпечення інтересів його суб'єктів: виробників продукції, посередницьких структур, споживачів продукції і держави.

Свинарський цикл – це найвідоміше середньострокове циклічне коливання зміни обсягу пропозиції і ціни на аграрному ринку [5, с. 35]. В країнах із розвинутою ринковою економікою протягом десятиріч можна було спостерігати кожних $1\frac{1}{2}$ –2 роки періодичні ріст і падіння цін на свинину. За сприятливих цін на порослята і м'ясо свини-

ни закономірним процесом було розширення утримання більшого поголів'я свинюматок товаровиробниками. В свою чергу збільшення чисельності маточного поголів'я тварин призводило майже кожних $1\frac{1}{2}$ роки до більшого обсягу пропозиції на ринку, і, як наслідок, до зниження цін на живу і забійну вагу м'яса свинини. Нижчі ціни, які ставили під сумнів отримання доходу від функціонування галузі, є результатом перевищення пропозиції над попитом на ринку, що призводить до поступового обмеження і зниження обсягів виробництва. Врешті-решт ринок знову реагує пожвавленням ситуації, ростом цін на свинину і процес починається з початку.

Ці кон'юнктурні коливання найкраще спостерігалися у часи перед першою світовою війною. В той час абсолютно регулярно – кожних два роки – вищі ціни на свинину змінювалися нижчими і навпаки. При цьому відбувалось аналогічне циклічне коливання чисельності поголів'я свиней [5, с. 35].

Явище свинарського циклу існує і сьогодні, хоча не в такій чіткій формі як до 1913 року. Це зумовлено іншим часовим проміжком коливань циклу ніж колись, а саме: в залежності від стану розвитку ринкової економіки країни він може бути меншим або більшим. В даний час періодичність коливань з врахуванням цього фактору є різною, нестабільною і становить як правило $1-1\frac{1}{2}$ роки.

Передумовою для існування свинячого циклу з мікроекономічної точки зору є поведінка товаровиробників. Вона полягає в тому, що при при-

йняті виробничих рішень вони орієнтуються на сучасний рівень цін, а не той, який існуватиме по закінченні виробничого періоду. При цьому не враховується, що для здійснення виробничого періоду необхідний певний час, і кінцева ціна на продукцію може бути повністю іншою ніж на початку виробничого циклу. Ця помилкова оцінка майбутньої ринкової ситуації спричинює перевищення пропозиції над попитом, або ж недостатній обсяг пропозиції.

Нами проведено дослідження явища свинарського циклу в Україні, на прикладі Тернопільської області. Ринок м'яса свинини Тернопільської області за чисельністю поголів'я свиней нині займає лідируючу позицію в Західному регіоні України і характеризується питомою вагою поголів'я свиней 18,8 % (367,8 тис. гол.) від загальної його чисельності у всіх

категоріях господарств регіону.

В результаті було виявлено закономірності і обраховано показники, що визначають розвиток циклічних коливань на регіональному ринку свинини. Зокрема, це дозволяє аргументовано пояснити і науково обґрунтувати існуючий сьогодні низький рівень закупівельних (і збутових) цін на м'ясо свинини –15-19 грн. за 1 кг [6], що негативно позначається на розмірі доходів виробників.

Протягом досліджуваного періоду 1990-2013 рр. на ринку м'яса свинини Тернопільської області, як видно з рис. 2, відбувались значні коливання чисельності поголів'я свиней. Більше того, нами виявлено подібні кон'юнктурні коливання також на ринку м'яса ВРХ та овець. Хоча через більшу тривалість виробничого періоду вони менш яскраво виражені.

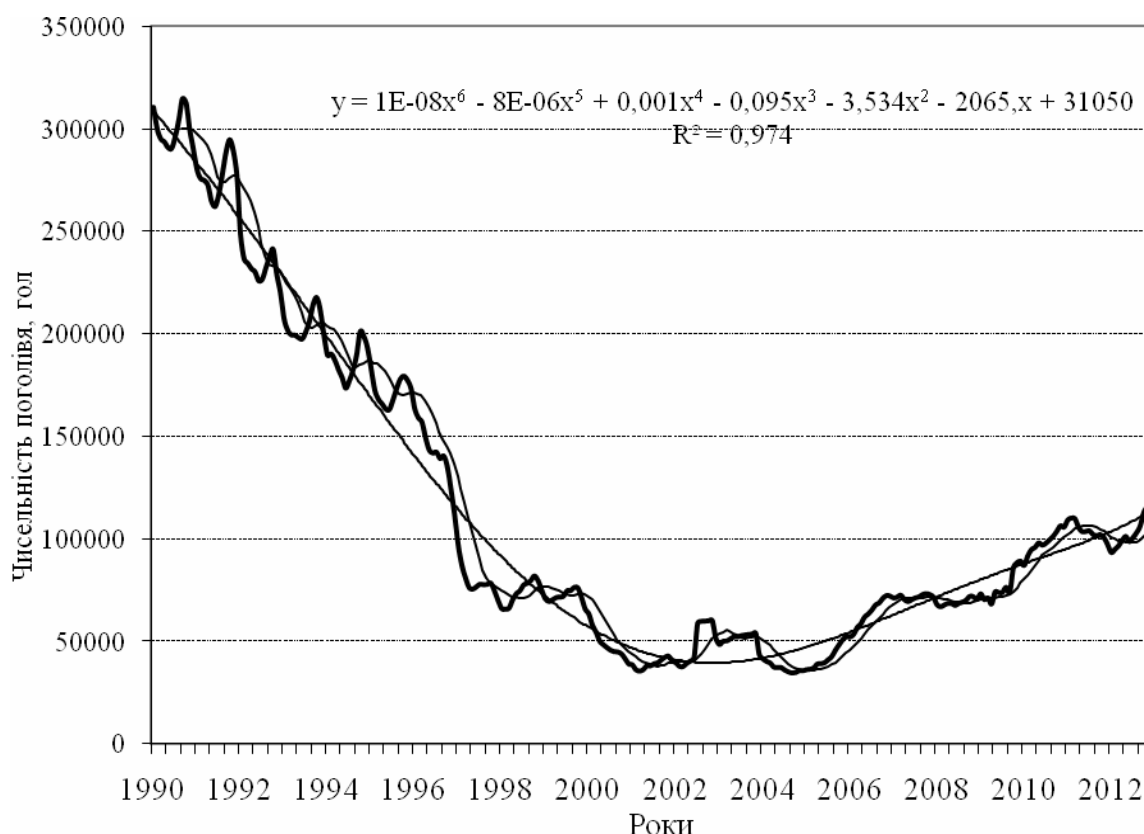

Рис. 2. Циклічні коливання чисельності поголів'я свиней в підприємствах суспільного сектора Тернопільської області (1990-2013 рр.)*

*за даними Головного управління статистики в Тернопільській області

Слід зазначити, що основними виробниками свинини на початку 90-х років були підприємства суспільного сектора, однак, починаючи з середини минулого десятиріччя, поголів'я свиней сконцентровано в приватному секторі. За даними Головного управління статистики у Тернопільсь-

кій області чисельність поголів'я свиней в регіоні станом на 01.03.2013 р. становила 367,8 тис. гол., із них 120,4 тис. гол. (32,7 % від загальної чисельності) утримувалось в сільськогосподарських підприємствах і 247,4 тис. гол. (67,3 %) – в господарствах населення.

Однак темпи зростання кількості тварин на ту ж саму дату у 2013 р. порівняно до 2012 р. в громадському секторі становили 24,8 %, а в господарствах населення – 1,4 %. Це свідчить про вичерпання резервів для подальшого розвитку свинарства в господарствах населення та збільшення економічного значення сільськогосподарських підприємств у галузі.

На рис. 2 зображено криву свинарського циклу із спадною тенденцією розвитку до жовтня 2004 р. (зафіксовано мінімальне значення чисельності поголів'я свиней в регіоні у кількості 34,5 тис. гол.). Тобто явище свинарського циклу притаманне також для умов звуженого відтворення поголів'я тварин і виробництва продукції. Протягом 1990-1997 років спостерігалася абсолютно чітка закономірність: мінімальна чисельність поголів'я свиней спостерігалася у травні-червні, максимальна – вересні-жовтні. Проте, починаючи з 1998 року – початком світової кризи, вказана тенденція у зв'язку із значним зменшенням чисельності поголів'я свиней в громадському секторі порушується (рис. 2). Екстремальні показники значень змістилися: мінімальна чисельність поголів'я свиней характерна у лютому-березні, а максимальна – жовтні-листопаді. При цьому найдовший період між максимальними значеннями дорівнював 2 роки – з кінця 1999 до початку 2001 року (рис. 2), що в два рази перевищує звичайний і супроводжувався постійним скороченням чисельності тварин. Цей факт дозволяє сформулювати принцип затухання свинарського циклу: перевищення темпів зменшення чисельності над темпами відтворення поголів'я свиней зумовлює збільшення періоду коливання циклу.

Двохрічний період 2004-2006 рр. характеризувався стрімким збільшенням чисельності свиней в регіоні – від 34,5 тис. гол. до 72,1 тис. гол. (більш ніж у 2 рази), що зумовлено інтенсифікацією розведення поголів'я в сільськогосподарських підприємствах.

Підсумовуючи вищесказане, з макроекономічної перспективи коливання ціни і поголів'я свиней, що відбуваються протилежно одні одним, заважають оптимальному розподілу застосовуваних факторів виробництва: матеріальних, фінансових і трудових ресурсів. З погляду окремого товаровиробника коливання розміру доходів (грошових надходжень), які безпосередньо пов'язані з коливанням величини одержаного прибутку призводять до значних проблем в середині підприємства пов'язаних із його ліквідністю. Таким чином є беззаперечною важливість врахування явища свинарського циклу для вироблення кваліфікованої системи дій як на макрорівні – суб'єктами прийняття економічних і господарських рішень, так і на мікрорівні – окремими товаровиробниками з метою зниження економічного ризику в галузі і забезпечення прибутку підприємств.

Секторальна структура утримання свиней характеризується чисельністю поголів'я, його співвідношенням і тенденціями розвитку в підприємствах різних організаційно-правових форм господарювання і власності, а також в особистих селянських господарствах населення, які в своїй сукупності утворюють приватний і суспільний сектори економіки.

Дослідження секторального розподілу поголів'я свиней в Тернопільській області виявило ряд проблем, що вимагають теоретичного і практичного розв'язання. У 1994 р. вперше за попередні 40 років кількість поголів'я свиней в приватному секторі перевищила його чисельність в суспільному секторі сільськогосподарського виробництва.

Як видно з рис. 3, ця тенденція зберігається і до сьогодні з постійним збільшенням питомої ваги приватного сектору в загальній чисельності утримуваного поголів'я свиней в області. Збільшення кількості свиней в особистих селянських господарствах є передусім вимушеною об'єктивною реакцією населення на загальний кризовий стан економіки в цілому і катастрофічне зменшення чисельності свиней в підприємствах громадського сектору.

Якщо у 1958-1993 рр. поголів'я тварин в господарствах населення, не зважаючи на його окремі періодичні коливання, знаходилося приблизно на однаковому рівні, то за період 1994-2002 рр. кількість свиней в приватному секторі збільшилося майже на 14 % і становила 249,5 тис. гол. При цьому поголів'я тварин в громадському секторі протягом аналогічного періоду зменшилося з 197,2 до 39,4 тис. гол., або ж у 5 раз. Одночасно відбулися структурні зрушення в утриманні свиней. Так, протягом 1994-2002 рр. питома вага особистих господарств населення в загальній кількості утримуваного поголів'я свиней зросла з 52,6 до 86,4 %. Збільшення чисельності свиней в особистих селянських господарствах населення на 14 % не компенсувало зменшення поголів'я в суспільному секторі, яке за аналогічний період склало більш як 80 %.

Однак, починаючи з 2003 р. і до цих пір, спостерігається зростання темпів збільшення чисельності стада свиней у сільськогосподарських підприємствах і його уповільнення в ОСГ населення. Всі ознаки вказують на те, що пік поголів'я свиней в приватному секторі населення пройдено у 2010 р. – 263,7 тис. гол., а загальні темпи зростання забезпечуються головним чином завдяки сільськогосподарським підприємствам. Сьогодні фактична чисельність поголів'я свиней в усіх формах господарств області перебуває на рівні 1956-1957 рр. і становить 372,0 тис. гол.

У фермерських господарствах, згідно даних Головного управління статистики в Тернопільській області, нараховується близько 7,3 тис. гол. [7, с. 115], що практично не має жод-

ного реального впливу на існуючу тенденцію розвитку поголів'я свиней в регіоні.

Зменшення поголів'я в свинарстві зумовлено загальновідомими факторами: незадовільна кормова база, великий рівень затрат і собівартості продукції, низька продуктивність тварин і, зрештою, збитковість відгодівлі свиней. Беручи до

уваги вказані чинники виробництва, було помічено, що навіть у роки відносного благополуччя в галузі, коли спостерігалися найбільша кількість поголів'я свиней і рентабельне виробництво, також відбувалися періодичні спади чисельності тварин, причому як у громадському, так і в приватному секторах галузі (рис. 3).

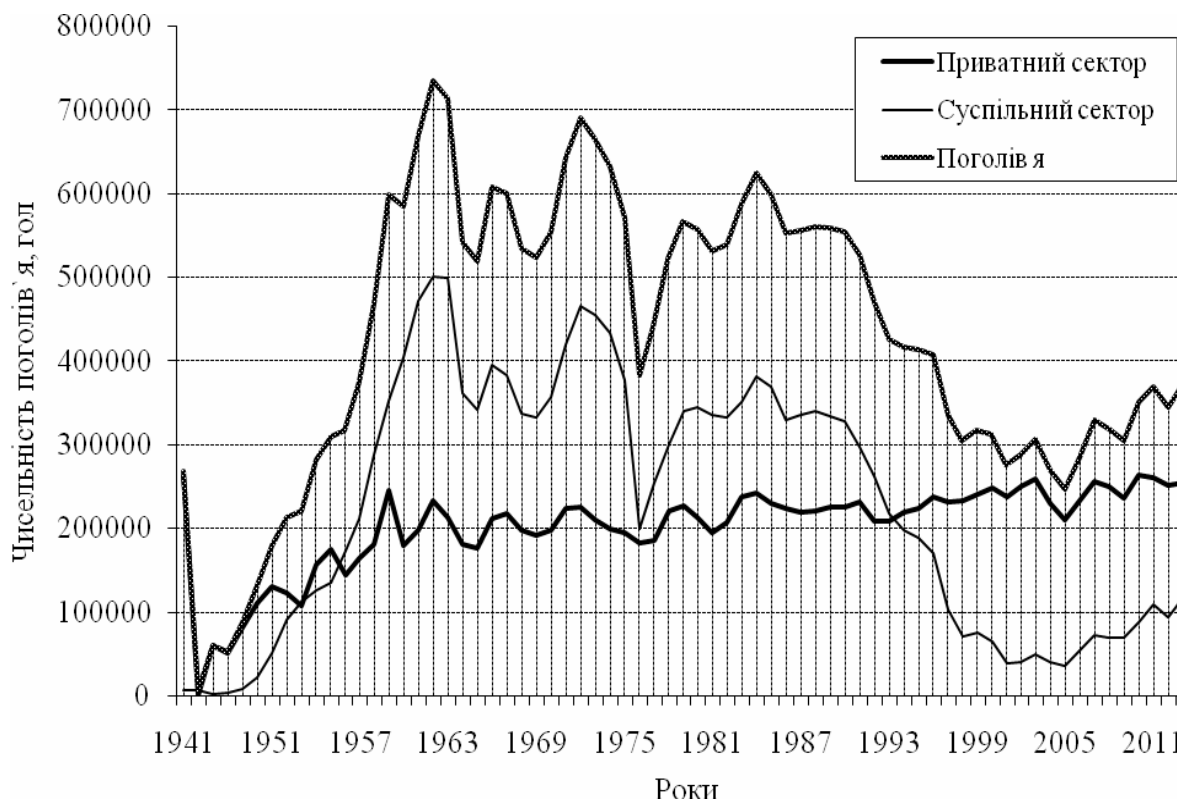

Рис. 3. Динаміка чисельності поголів'я свиней в Тернопільській області*

*за даними Головного управління статистики в Тернопільській області

Протягом 1954-1994 рр. кількість свиней в колгоспах, радгоспах, міжгосподарських підприємствах визначала загальний розвиток поголів'я в області. Лише в останнє десятиріччя ці функції все більше виконують господарства населення. Необґрунтовано було б ототожнювати кризові явища в чисельності поголів'я свиней в Тернопільській області лише з останніми десятиліттями, зрештою це не стосується приватного сектора галузі, в якому поголів'я зростає.

Вже на початку 60-х років вперше спостерігалися ознаки кризи у галузі, які мали наслідком зменшення чисельності свиней в області як в суспільному, так і в приватному секторах економіки. Так, у 1962-1965 рр. загальна кількість утримуваних свиней в області зменшилася на 215,7 тис. гол., або майже на третину.

Другий період кризового стану у галузі, як видно з рис. 3, спостерігався в 1972-1976 рр. – за чотири роки чисельність свиней зменшилася з 690,8 до 382,9 тис. гол., або на 55,4 %. Масштаби цього скорочення навіть перевищують загальну чисельність нині існуючого поголів'я свиней взя-

того разом по всіх категоріях господарств Тернопільської області.

Третя хвиля кризи відбулася в 1984-1987 рр. – призвела до зменшення поголів'я свиней на 10 %. Такий відносно низький відсоток спаду, в порівнянні з попередніми періодами, зумовлений заходами тогочасної перебудови в тваринництві і, зокрема, в свинарстві.

В останньому десятиріччі ХХ ст. спостерігалися чіткі ознаки четвертого кризового етапу: протягом 1996-1998 рр. чисельність стада свиней скоротилася з 408,3 до 304,9 тис. гол., або більш як на 25 %. Це дає підстави стверджувати про існування поряд із відомими середньостроковими також довгостроковими циклічними коливань чисельності поголів'я свиней в області. Період циклу довгострокових коливань дорівнює 10-12 років, а тривалість кризи – 2-4 роки.

Крім того, в історії розвитку галузі, як вказують результати дослідження, спостерігаються в загальному три періоди найменшого рівня поголів'я свиней: 1946-1948 рр., кінець 70-х років і період 2004-2006 рр.

Результати, отримані за допомогою апроксимації графіка чисельності свиней, дозволяють встановити часові проміжки між цими мінімальними значеннями, які становлять 25-28 років. Проте про такий довгостроковий розвиток чисельності свиней як закономірність слід стверджувати з певною обережністю, оскільки досліджуваний період охоплює післявоєнні роки, коли поголів'я свиней було винищене, а тому він повинен бути більшим і підтверджуватись подальшим аналізом статистичних даних загальної кількості поголів'я свиней в Тернопільській області.

Чим це зумовлено? Чи має місце в сучасній економіці свинарства і зменшенні поголів'я свиней в області одночасна дія факторів циклічних періодичних спадів поряд із загальновідомими чинниками?

Як можна бачити на рис. 3, періоди збільшення кількості свиней завжди змінювалися періодами їхнього спаду. При цьому тривалість періоду між повторними максимальними і мінімальними значеннями чисельності поголів'я свиней в середньому становить 4-5 років (максимуми: 1947, 1952, 1955, 1959, 1962, 1966, 1972, 1979, 1984, 1989, 1996, 1999, 2003, 2007, 2011 рр.; мінімуми: 1948, 1953, 1956, 1960, 1965, 1969, 1976, 1981, 1986, 1993, 1998, 2001, 2005, 2009, 2012 рр.). Таким чином, очевидно є закономірність циклічного розвитку чисельності поголів'я свиней і його відтворення в середньостроковому періоді. Вказана залежність притаманна сучасному розвитку галузі в Тернопільській області. Це свідчить про наявність сталого кореляційного зв'язку між факторами, які визначають періодичне коливання – максимуми і мінімуми чисельності свиней, та існуючою тенденцією її розвитку в регіоні.

Якщо обмежитись роками незалежності України, то періоди стабілізації і збільшення поголів'я свиней припадають на піки середньострокових коливань відтворення поголів'я, а найменша кількість свиней – на мінімуми. З огляду на це можна по іншому оцінити причини періодичної відносної економічної стабілізації і збільшення поголів'я в галузі протягом останніх років, в основі яких головним чином не тільки окремі позитивні здобутки аграрної політики в Україні, а й, передусім, циклічне коливання чисельності свиней – його максимум припадає на 1999, 2003, 2007 та 2011 р. (рис. 3).

Які ж фактори зумовлюють саму циклічність коливань поголів'я тварин? Чому в середньому через кожних 4-5 років можна спостерігати максимуми і мінімуми чисельності свиней в області?

Причина цього, очевидно, викликана особливостями відтворення поголів'я тварин в свинарстві. Припущення полягає у наступному: масове оновлення маточного поголів'я свиней зумовлює середньострокові циклічні коливання їх

чисельності. Це підтверджує динаміка чисельності поголів'я основних свиноматок за період 1990-2013 рр. в приватному секторі виробництва, який сьогодні є домінуючим в області. Як видно з рис. 4, максимуми чисельності свиноматок були у 1991, 1996, 2000, 2004, 2007, 2010 рр., мінімуми – 1993, 1997, 2001, 2005, 2008, 2012 рр., тобто практично через кожних 4-5 років. Причому період між екстремальними (мінімальними) показниками поголів'я поділяється на два проміжки:

– зростання – триває в середньому 3 роки – 1993-1996, 1997-2000 рр., 2001-2004, 2008-2010 рр.;

– спаду – дорівнює 1 рік – 1996-1997, 2000-2001, 2004-2005, 2007-2008, 2010-2011 рр.

Заміна вибракуваних з основного стада тварин проводиться молодими свиноматками, вирощених з ремонту і перевічених за продуктивністю. Строк племінної служби свиноматок обмежується в середньому 4 роками, а кожного року за віком, з причин низької продуктивності та з інших причин із стада вибуває не менш як 25-30 % [8, с. 9], хоча існують окремі відхилення від цієї норми, які знаходяться в межах ± 5 %. Особливістю відтворювального періоду чисельності поголів'я основних свиноматок є також різна тривалість часових проміжків зростання і спаду їх чисельності протягом циклу: співвідношення тривалості зростання до спаду становить 3:1 (рис. 4). Це зумовлено тим, що для вирощування маточного поголів'я свиней необхідний значно більший строк та вищий рівень затрат праці і матеріально-грошових засобів, при цьому додатково потрібно враховувати біологічні фактори розвитку організму свиней.

Статистична обробка досліджуваних даних з використанням кореляційно-регресійного аналізу дозволила встановити якісну характеристику сили зв'язку між зміною чисельності маточного поголів'я свиней (основних свиноматок) і загальною чисельністю свиней.

Одержане значення множинного коефіцієнта кореляції ($R=0,78$) свідчить про високу тісноту зв'язку між залежною зміною і фактором – зміною поголів'я маточного стада. Якісна характеристика сили зв'язку за шкалою Чеддока є: низькою – від 0,1 до 0,3, помірною – від 0,3 до 0,5, помітною – від 0,5 до 0,7, високою – від 0,7 до 0,9, досить високою – від 0,9 до 0,99 [9]. При цьому значення коефіцієнта детермінації ($R^2=0,61$) свідчить, що мінливість загального поголів'я свиней на 61 % визначається мінливістю вибраного фактора – коливанням чисельності основних свиноматок. Значення критерію Фішера (F_{ϕ}) дорівнює 34,0, що більше від $F_{кр}$ (2,15), тобто нульова гіпотеза про відсутність зв'язку між показниками відкидається. Таким чином, основною матеріальною детермінантою циклічних коливань загальної

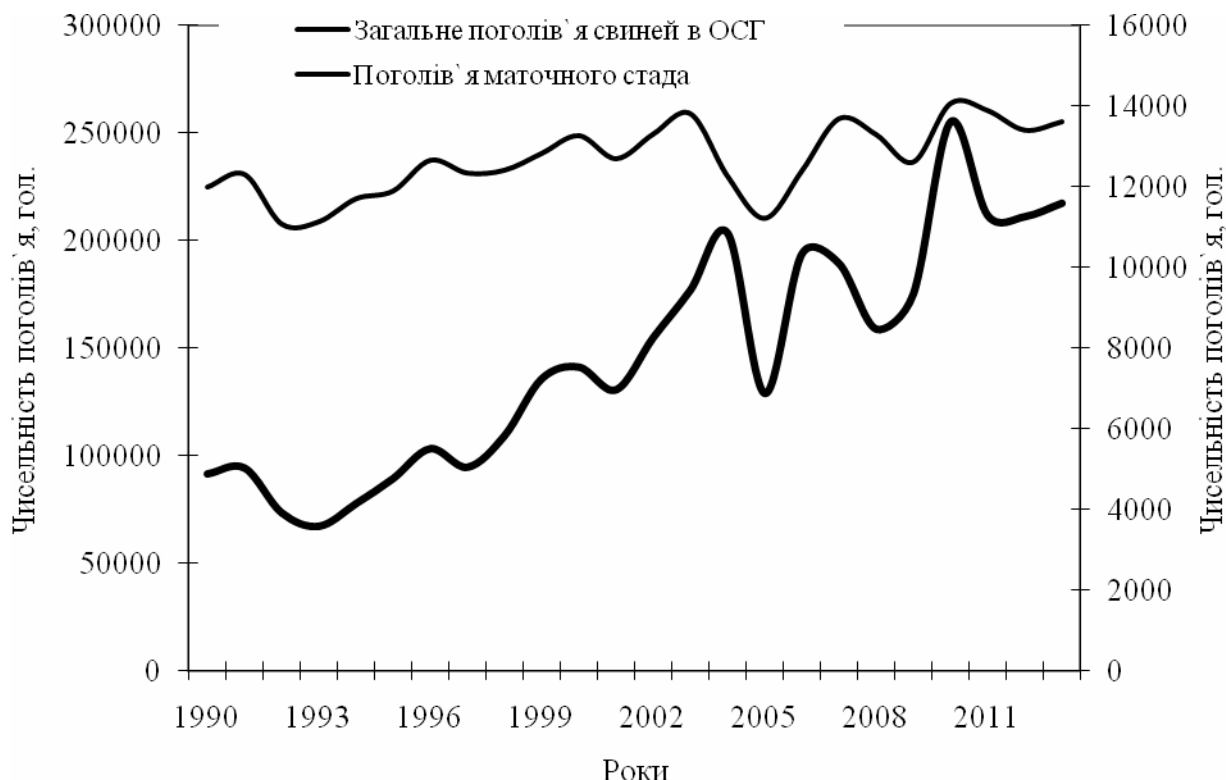

Рис. 4. Динаміка чисельності загального і маточного поголів'я свиней в особистих селянських господарствах Тернопільської області*

*за даними Головного управління статистики в Тернопільській області

Слід відмітити також особливості характеру циклічності коливань чисельності свиней в суспільному і приватному секторах економіки. Більша амплітуда коливань спостерігається в підприємствах суспільного сектора, а розвиток циклу є менш рівномірним, ніж в особистих селянських господарствах населення.

З точки зору економічної ефективності господарювання вказана циклічна динаміка протягом року може заважати оптимальному використанню виробничих ресурсів в галузі, зумовлюючи нерівномірну потребу і надходження грошових коштів, в тому числі одержання та повернення банківських кредитів. Однак питання про доцільність пом'якшення циклічних явищ є дискусійним.

Теоретичним підґрунтям цьому служать не лише біологічні особливості відтворення у свинарстві, надходження кормів протягом року, існуючі відмінності у попиті на свинину в холодну і теплу пору року тощо, а й економічні наслідки від стимулювання рівномірного у часі виробництва свинини.

По-перше, це пов'язано із значними організаційними труднощами, а саме забезпеченням потокового одержання приплоду і відгодівлі свиней та стабільної кормової бази. По-друге, необхідні суттєві фінансові інвестиції на

створення матеріально-технічної бази, що дозволила б задовольнити згадані організаційні передумови пом'якшення сезонності виробництва. По-третє, рівномірне виробництво обсягів продукції протягом року не гарантує такого ж попиту на неї, який змінюється залежно від пори року. Це може призвести до проблем збуту і зниження доходів виробників свинини, зрештою – до зменшення також самого виробництва та його ефективності.

Однак існуючі циклічні коливання у виробництві свинини, не слід розглядати як перешкоду підвищенню економічної ефективності господарювання у галузі. Навпаки, доцільним є використання вказаних періодичних коливань з метою підвищення її ефективності. Останнє полягає у можливості узгодженого максимального використання біологічних, організаційних і економічних факторів виробництва. Це дасть змогу поглиблювати "циклічну спеціалізацію" у відгодівлі свиней та оптимально сконцентрувати фінансові, матеріальні і трудові ресурси у відповідні періоди часу.

За досліджуваний період обсяг реалізації свиней на м'ясо сільськогосподарськими підприємствами був найнижчим у 2002 р. і дорівнював 5234 ц. Збільшення обсягів реалізації продукції у 2003-2011 рр. (рис. 5) відбувалось у циклічній взаємодії ціни, собівартості і обсягів

реалізації тварин на м'ясо.

При цьому слід враховувати, що реалізація свиней в сільськогосподарських підприємствах нерідко супроводжується гострою виробничою необхідністю, яка не тотожна економічній доцільності (для придбання в підприємствах паливно-мастильних матеріалів до жнив, добрив під проведення посівних робіт, через брак обігових коштів для здійснення термінових поточних розрахунків – за електроенергію, телефон, на оплату праці, вимоги судових рішень тощо) і призводить до знищення поголів'я, то в приватних господарствах населення ці рішення є більш обґрунтованими, а реалізація тварин в них пере-

важно здійснюється, коли це є найбільш економічно вигідно, що відповідає цивілізованим ринковим відносинам.

З початку запровадження в обіг гривні спостерігаються коливання закупівельної ціни на живу вагу свиней, які піддаються аналізу.

Як видно з рис. 5, циклічні коливання ціни, собівартості і обсягів реалізації свиней на м'ясо в суспільному секторі відповідає згідно класичних законів ринкової економіки – максимальному обсягу пропозиції відповідає мінімальна ціна і, навпаки, за мінімального обсягу пропозиції – спостерігається максимальна ціна на товарну продукцію.

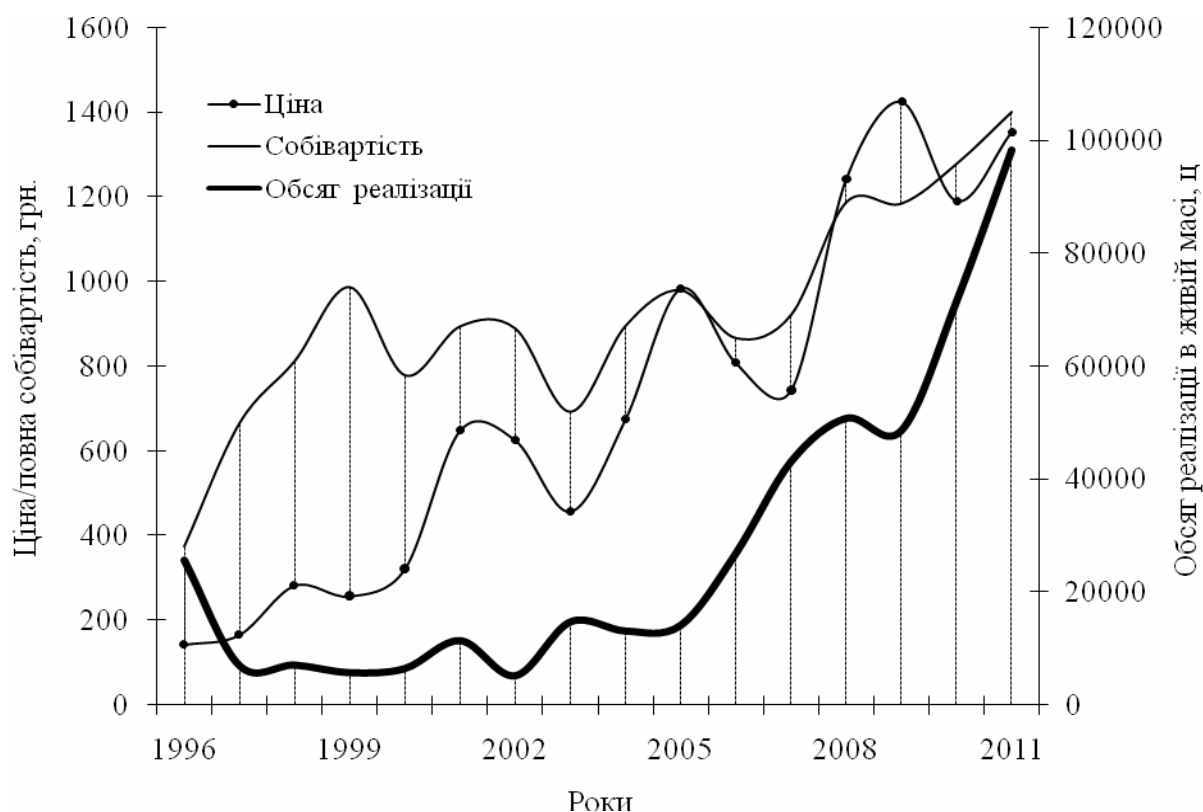

Рис. 5. Динаміка коливання ціни, собівартості і обсягів реалізації свиней на м'ясо в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області*

*за даними Головного управління статистики в Тернопільській області

У досліджуваному періоді 1996-2011 рр. лише протягом трьох років, а саме, 2005, 2008 і 2009 р., вдалося досягнути прибуткового виробництва свинини в сільськогосподарських підприємствах. Постійному зростанню реалізаційної ціни на м'ясо свинини відповідало таке ж саме постійне зростання повної собівартості продукції. Особливо значне перевищення рівня собівартості над ціною реалізації тварин спостерігалось у 1996-2004 рр.

Існуючий ціновий механізм і рівень цін не спонукають сільськогосподарських виробників до розширення обсягів збуту продукції на сировинному ринку. Навпаки, вони стримують виробниц-

тво продукції, обмежуючи цим можливості самих переробних підприємств АПК в більшому завантаженні виробничих потужностей.

Висновки. Циклічність розвитку аграрного ринку, характер динамічних процесів на ньому зумовлюються на відміну від інших видів ринків не лише економічними, а й природними процесами. Біологічні особливості розвитку організму рослин і тварин є тим природним обмеженням, що не дозволяє скоротити величину періоду аграрного циклу, хоча все швидші темпи економічного обороту сприяють цьому, а також нові способи вирощування рослин, утримання тварин та розвиток генної інженерії. Ця особливість підтве-

рджує необхідність розглядати циклічність розвитку аграрного ринку як цілісний та окремих елемент економічної системи, якому притаманні власні коливання, та зумовлює специфіку регуляторної політики в тому числі у ціновій сфері.

Таким чином, регулювання аграрного ринку повинно ґрунтуватись на науково обґрунтованій основі та здійснюватись з урахуванням встановлених закономірностей періодичних циклічних

коливань, тенденцій часово-просторової стійкості виробництва, цінової кон'юнктури, наявної кількості виробників, ринкової інфраструктури та необхідності забезпечення збалансованості між виробництвом (пропозицією), платоспроможним попитом і науково обґрунтованими раціональними нормами споживання продукції на душу населення.

Список використаної літератури:

1. Дусановський С.Л. Економічні аспекти функціонування і розвитку продовольчого ринку регіону: монографія / Дусановський С.Л., Горлачук М.А., Пластун С.Д. – Тернопіль: Горлиця, 2007. – 234 с.
2. Шиян Д.В. Циклічність у формуванні сталого розвитку сільського господарства: монографія / Д.В. Шиян. Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. – Харків: ХНАУ, 2011. – 308 с.
3. Осташко Т.О. Внутрішній агропродовольчий ринок України в умовах СОТ: монографія / Т.О. Осташко, Л.Ю. Волощенко, Г.В. Ленінова. – К.: НАН України. Ін-т екон. та прогноз., 2010. – 208 с.
4. Горлачук М.А. Економічне зростання як стратегічний напрям функціонування аграрного ринку України / М.А. Горлачук // Економічний ріст в умовах державно-приватного партнерства: матеріали III-ої міжн. наук.-практ. конф., 15-16 березня 2013 р., – м. Дніпропетровськ / ред. кол.: В.М. Шаповал [та ін.]. – Дніпропетровськ: Видавничий дім «Гельветика», 2013. – 192 с.
5. Frank, H., Grimm, W., Koch, M., (1956): Der Bauer und der Markt. Verlag Paul Parey, Hamburg und Berlin, 1956.
6. Закупівельні ціни на свиней [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pigua.info/uk/meatprices/>.
7. Статистичний збірник «Сільське господарство Тернопільської області за 2011 р.». – Тернопіль: Головне управління статистики у Тернопільській області, 2012. – 215 с.
8. Промислове виробництво свинини / Під ред. доктора с.-г. наук, професора Ф.К. Почерняєва. – К.: Урожай, 1974. – 264 с.
9. Корреляционно-регрессионный анализ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.grandars.ru/student/statistika/korreljacionno-regressionnyy-analiz.html>.

В статье освещены основные закономерности циклического функционирования аграрного рынка и его регулирования. Рассмотрено и проанализировано аграрный цикл на современном этапе развития рыночной экономики. Обосновано пути регулирования аграрного рынка в условиях цикличности экономической динамики.

In article the main regularities of cyclic functioning of the agrarian market and its regulation are shined. It is considered and analysed an agrarian cycle at the present stage of development of market economy. It is proved ways of regulation of the agrarian market in the conditions of recurrence of economic dynamics.

Дата надходження до редакції: 26.04.2013 р.

Рецензент: д.е.н., професор Дусановський С.Л.

УДК 338.24

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ МАРКЕТИНГОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ

І.М. Волкова, к.е.н., доцент, Житомирський національний агроекологічний університет

Представлено концептуальні підходи щодо визначення сутності інформаційних ресурсів. Визначено передумови формування інформаційних ресурсів маркетингових досліджень підприємств аграрного сектора економіки.

Ключові слова: інформаційні ресурси, інформаційне забезпечення, підприємства аграрного сектора, маркетингові дослідження.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Ризиковість та невизначеність бізнес-середовища зумовлює необхідність пошуку вітчизняними суб'єктами аграрного сектора сучасних методів адаптації до постійних його змін. Станов-

лення постіндустріальної економіки характеризується тим, що провідним джерелом досягнення конкурентних переваг для суб'єктів аграрного сектора стає інтелектуальний ресурс, процес накопичення та використання якого вимагає по-